

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

Iztok Simoniti

Krst pri Savici, 1

*Komentar k zgodovini Slovencev in
zgodovini Slovenije*

Foto: Jože Suhadolnik

Milanu Vincetiču

Prešernov ep *Krst pri Savici* je nabit s svarili, ki prodirajo skozi čas. Krst je ep o veliki nesreči; je ep o poti junakov in njihovega rodu iz sreče v nesrečo, katere posledice nikoli ne minejo. *Krst* je večkratni prvak: je prvi, najbolj tragični in najbolj svarilni ep Slovencev, prežet z obupom. Zato naj Prešernov pesimizem upravičim: svoboda namreč, ki je pesnik ni mogel živeti in ki jo hočemo živeti danes Slovenci in ves Zahodni svet, je nastala iz upora proti temu, kar je tudi pesnik imel za veliko nesrečo.

Pesnik je za svoje razumevanje filozofije osebne in nacionalne tragedije kot najbolj avtentičen "historični in etični" okvir izbral čas pokristjanjevanja ljudstva, ki je pozneje postalo Slovenci. Avtor ni zgodovinar, je poet. Med slednjima je bistvena razlika; zgodovina črpa iz arhivov, zato zbira, razvršča, razlaga; poet črpa iz tradicije, ki je osebni spomin, prežet z vrednotami/etiko. Tradicija je v tem smislu realna duhovna vsebina preteklosti, zgodovina pa je konstruirana preteklost. Ta nujna diskrepanca med tradicijo in zgodovino ni rešljiva drugače kot s svobodo: namreč samo svobodna misel umetnika in zgodovinarja upravičuje njuno "razlago" preteklosti; namen je en sam – razumeti. Prav zato demokracija ne pozna uradne zgodovine, ampak mnogo zgodovin tekmovalno razlaga resnico o oblasti in cerkvi klerikov, vojni in gospodovanju, revoluciji in svobodi.

Zgodovina kot konstrukt preteklosti hitro zastari. Da tradicija kot nastajajoča preteklost z lahkoto prodira skozi čas, pomeni, da je vedno

živa/aktualna – oblikuje se preteklost, ki je ni moč spremeniti. Torej gre za dve vrsti nujnih znanj. K odnosu med zgodovino in tradicijo se bom večkrat vrnil, ker je, vsaj zame, pomemben za razumevanje *Krsta*. Iz tradicije svobodomiselnosti, v temelju nasprotni tradiciji krščanskega monoteizma, se hrani Prešernov umetniški *credo*. Na svarila/sporočila, ki izhajajo iz pesnikovega razumevanja tradicije in so bistvo epa, reagira vsaka nova generacija zato, ker posledice velike nesreče nikoli ne minejo. Pesnik zlo srečo izmišljenih junakov postavi v realno politično preteklost; zanj in za nas, potomce, sta zato pomembna dogodek in tok časa; dogodek je usodno določil ves čas po tem. Pesnik je jasen; za Slovence se začne nov čas s pokristjanjenjem in zmago ideje, da cilj (odrešitev) upravičuje vsa sredstva. Slovenci ali vsaj (so)rodni Karantanci smo prvi Slovani, ki smo skusili nasilje v imenu boga. To civilizacijsko novost je na Zahod prinesel monoteizem – krščanstvo.

Kako razlagati Krst?

Z vsem, kar znamo in vemo o Prešernu, sebi in svetu. Razlage vedno razkrivajo etiko razlagalca; razkrivajo vrednote, ki jih v resnici živimo – te določajo razumevanje in posledično ravnanje. Razlage razlagajo razlagalce in njihov čas enako neusmiljeno, kot pesnik razlaga veliko nesrečo. Razlagalci načelno izhajajo iz dveh etičnih tradicij Zahoda; judovsko-krščanske in grško-rimske. Ker sta v temelju različni, sinteza med njima ni možna; zato se razlage razlikujejo, vodijo do različnih sklepov in posledično ravnanj. *Biblija* s teologijami, doktrinami, cerkvami na eni strani, na drugi strani pa Herodot, grška filozofija in tragedija so za Zahod, več kot dva tisoč petsto let, zgodovinski vir in etični temelj, ki daje različne rezultate, ker sta temelja nekompatibilna. Po izkušnji z grško-rimsko tradicijo pluralizma je odločitev za monoteistični judovsko-krščanski ključ za razlago *Krsta* (Janko Kos) intelektualni, moralni, socialni redukcionizem; namreč monoteistični krščanski instrumentarij razlage o ženski, svobodi, ljubezni, domu, domovini, uporu vodi v popolnoma nasprotno sklepe od tistih, kot jih je razumel in sporočil frajgajst Prešeren. Razlage velike nesreče po biblijsko so samo trendovsko všečna religiozna eksegeza; sicer pa protiprešernovsko akademsko teologiziranje.

To poudarjam, ker prav filozofija, praksa in posledice velike nesreče potrjujejo nezdržljivost grške in krščanske tradicije; tragedije zato ni mogoče razlagati malo po grško in malo po krščansko. Kar je za Grke in Rimljane

velika tragedija, ki zahteva ekscesno uporabo nasilja (*Medeja, Antigona*, padec Troje), je za jude, kristjane (in muslimane) metoda “odrešenja”, ki upravičuje “jezera krvi v Kranji Koratani”. Zato menim, da se lahko za razlago tega, kar je za pesnika velika nesreča – postavi jo v kontekst nasilnega pokristjanjevanja – opremo samo na etiko, ki izhaja iz grško-rimske tradicije, renesanse, razsvetljenstva, moderne – torej na etiko, ki razpozna zlo ne glede na obstoj ali neobstoj bogov ali Boga. Prav tako samo ta etika omogoča demokratično življenje ateistov, teistov in agnostikov; monoteistična ga ne. Dosledna biblijska etika upravičuje tudi genocidnost krščanskega Boga ljubezni z neznosnimi aporijami in neetičnimi obrati, ki vedno in povsod generirajo nasilje; tokrat nad Slovenci in Karantanci.

Prava beseda za veliko nesrečo, kot jo upesnjuje Prešeren, je grška hamartija. Pot junakov iz sreče v nesrečo je preplet zunanjih vzrokov (vdor Germanov z novim bogom) in osebnih/svobodnih odločitev (Črtomir in Bogomila se odrečeta osebni sreči in nadaljevanju rodu). Tragični junaki *Krsta* so moški in ženska, njun rod in vsi potomci – zato gre za posledice, ki nikoli ne minejo. Prav v razumevanju svobode se nepomirljivo razlikujeta grško-rimska in judovsko-krščanska tradicija; zato Prešeren svobodo razume drugače kot njegovi krščanski razlagalci. Grki pojem hamartija uporabljajo v tragediji, krščanski očetje pa v zlobni teologiji izvirnega greha, ki zahteva krst poganov.

Prešeren v *Krstu* razkriva bistvo obeh tradicij; monoteistične, ki je, kot proizvod človeka, še danes univerzalno nevarna; in svobodomiseln, ki je, kot neuničljivo hrepenenje po svobodi, še danes ogrožena.

Genialnost in univerzalnost, povprečnost in temporalnost

Prešernov genij je pesnika Milana Vincetiča tako fasciniral, da je še kot gimnazijec “iskreno podvomil, ali je sploh živel. Kajti bil je bog nad bogovi, njegovi vrzi umetelni, komaj razumljivi, kot da jih je napisal demon pesništva.”¹

Pesnik je genialen. Razlagalci smo povprečni, kar ni slaba usoda. Razlage razumemo kot dolžnost, kot delo, ki ga moramo opravljati sproti, nekako tako kot hodimo v šolo, službo, imamo žene, otroke, družine, pogrebe in praznike. Naše razlage genialnih minevajo z nami, tako kot z zgodovinarji minevajo razlage zgodovine; ker pa nas kažejo v nekem času, so potrebne.

¹ Dnevnik, Objektiv, 4. 2. 2017, Ljubljana.

Tudi če s pogansko – romansko, germansko, slovansko – tradicijo razlagamo tragično in zlo, razlage vedno razkrivajo razlagalce. Tu ne mislim samo na karieriste, konvertite, prilagojevalce in po vetru obračajoče se, ampak bolj na nujnost razlage svaril/sporočil genialnih, ki gredo skozi čas in se jim ne moremo izogniti, ker smo žrtve problemov, ki imajo isti izvor in se skozi čas nebitveno spreminjajo, si pa nadevajo različna imena – nasilje je enkrat v imenu Boga, drugič Partije, Nacije, Vodje, Zgodovine itd. Sporočila so taka, da se jim niti vest (osebna etika, etos) niti gola eksistenca ne moreta izmakniti. In to je bistvo. Hočem reči, da ni bil namen pesnika, da postane last vseh Slovencev tako, da ga lahko vsak nategne na kopito svojih slabosti; torej tako, da lahko vsi najdemo sebe in svoje sovražnike; da razpoznamo svoj *credo* in ideologijo/teologijo nasprotnikov itd. Poet pokaže na vzroke velike nesreče, katerih žrtev sta on in njegov rod. Črtomir, Bogomila in njun rod so pesnik sam.

Prešeren živim povzroča probleme, ki so eksistenčni; tičejo se preživetja Slovencev od trenutka, ko smo se zavedli kot posamezniki in kot ljudstvo/*etnos*; torej od prihoda Slovanov v te kraje (7. stol.) pa do danes, ko imamo državo. Različnost razlag odraža različnost vrednot, s katerimi živi razlagamo usodne trenutke v nacionalni zgodovini – in ta različnost je nevarna za nas žive. Namreč, če to, kar je za Prešerna veliko zlo, eni razumemo kot zlo, drugi pa kot “začetek odrešenja”, bo naša prihodnost težka. Prihodnost bo težka, ker se danes preveč razlikujemo v oceni vrednot mon(ote)izma, ki so tipične v naši kolektivni historični izkušnji, in vrednot svobodomiselnosti, ki so zgodovinsko netipične in vedno samo izkušnja posameznikov, zatiranih v življenju in slavljenih po smrti. Namreč prav posamezniki, kot je Prešern, so del tega, kar svobodomiselnih Zahod razume kot napredek človeškega duha; kot pot svobode od sužnja do gospodarja samega sebe (Hegel).

Veliko zlo je snov *Krsta*. Zato skupno razumevanje, od kod je zlo in kaj je, pomeni skupne vrednote; če živi enako razumemo preteklo zlo, pomeni, da imamo danes skupne vrednote in varnejšo prihodnost. Prav različne ocene živih, kaj je zlo, najbolj ogrožajo prihodnost (R. Dahrendorf). Ključ za razumevanje *Krsta* smo torej vedno živi; od nas je odvisno, katera svarila poeta razumemo kot aktualna. Najbolj jasno svarilo je dejstvo, da Prešeren razlaga veliko nesrečo tako, da se temu potomci ne moremo izogniti – zato je logično, da so posledice zla, ki nikoli ne minejo, razlog za vedno nove razlage. Ker ne more priti do zasičenosti razlag, ne drži vzdih pesnika Kajetana Koviča: “Pisat o Prešernu se zdi, kot bi nosil vodo v morje ali pesek v puščavo.” Tudi jaz razmišljam o tem, čemur se ni moč izogniti.

Moj tekst ni “prešernoslovje”, ampak prej politologija. Prešeren ni pisal za “prešernoslovce” in “akademike” – ker so navadno učitelji v vseh režimih, se njihova pedagogika stara kot oni sami –, rabimo jih za orientacijo v času pisanja in manj za orientacijo v snovi, o kateri pišejo. Zanimati nas mora samo Prešeren; on vodi junake načrtno, zbrano, umetelno in paradigmatično v pogubo – popoln zlom; junaki nimajo svoje volje.

Trditev, da vest/osebna etika/etos ne dovoli izmikanja sporočilom pesnika, predvsem pomeni, da preživetje zahteva misliti, govoriti, pisati o velikem zlu zato, da bi se mu uprli. Upor razumem kot zmago biologije nad kulturo. Monoteistična kultura zahteva spravo s tem, kar se je zgodilo, biologija je ne, ker je instinktivno na strani življenj, ki se nočejo podrediti. In to je dobro! Vendar je kultura – in to samo grško-rimska – iznašla organizacijo življenja, ki omogoča reševanje problemov brez ubijanja; iznašla je svobodo, njena metoda je demokracija. Prav svoboda, ki je nastala iz potreb, ki jih diktira biologija, zaradi preživetja sproži erupcijo spomina; demokracija ga mora vzdrževati, saj tako rešuje človeške resnične probleme, sicer ni demokracija. Če jih ne rešuje, propade. Tudi če je vzklík filozofa T. Adorna posledica obupa, ne drži: “*Nach Auschwitz ein Gedicht zu schreiben, ist barbarisch.*” Obratno je res! Po Auschwitzu, Kolimi, Golem otoku, po komunizmu, fašizmu in nacizmu biologija/preživetje narekuje vedno nove pesmi, drame, filme, filozofije – vsaj zame veliko zlo umetnost tradicionalno razlaga prepričljivejše kot filozofija in mitologija, sploh pa znanost. Krščanske razlage zla so proti svobodnemu življenju. O velikem zlu torej ni mogoče ne molčati, ne pisati, ne misliti: o Auschwitzu piše vsa Evropa, ker je genocid Judov produkt krščanskega antisemitizma. Srbi bodo večno pisali o porazu na Kosovu, Poljaki o uničenju Poljske, Čehi o Janu Husu in pomladi 1968, Slovenci o *Krstu*, partizanstvu, kolaboraciji, državljski vojni.

Resnica – erudicija, tradicija, paradigma

Genij “uzre in napove”, vendar ni teološki apokaliptik ali prerok. Ni zgodovinar, ne črpa iz arhivov. Genij poet črpa iz tradicije, ki je osebni spomin, torej osebna izkušnja, prežeta z vrednotami/etiko. Če je ambicija (zgodovinske) znanosti “dvig” na raven nevtralne objektivnosti, se tradicija noče dvigniti tja, zato ni nikoli nevtralna, vedno je za ali proti nečemu. Gre za dve vrsti spoznanja/epistemologije: prvo se često stara hitreje kot njeni avtorji zgodovinarji, drugemu pa subjektivni, skrajno individualni uvid

zagotavlja trajnost, ker je v bistvu kolektivni – potlačeni, prikriti, zatirani – spomin. Zato objektivna nevtralnost, erudicija stroke, ustvarja začasnost, epistemski egoizem genija pa nujnost in trajnost.

Arhiv in tradicija se razlikujeta kot zgodovina in etika; zgodovina je erudicija, tradicija je etika. Ko zgodovinar arhiv *lege artis* uredi, se z njim strokovno “spravi” in tako snov tudi osmisli. Ker snovi, kot Herodot, ne vrednoti – in to je bistveno –, relativizira kulturno tradicijo. Posledica tega so vedno nove zgodovine piscev različnih tradicij/nazorov/prepričanj. In tu sem spet pri Prešernu. Tradicija kot etika – na primer svobodomisleca Prešerna – se nikoli ne spravi s tem, kar se je zgodilo, če to uničuje življenje in njegov smisel. To je pozicija Prešerna; in sicer nespravljivost s časom, v katerem je živel, in s preteklostjo, ki usodno kroji njegov čas – posledice tragedije pokristjanjevanja pred tisoč leti živi tudi Prešeren. Tradicija črpa iz začetka in se vanj vrača, ker posledice prvega razloga (*arché*, počelo, povod) še trajajo. Zato drži, kar pravi dramatik Dušan Jovanović: “Mislim, da je umetnost edini pravšnji medij za avtentično razlago zgodovine, vsi drugi žanri so preveč obremenjeni s političnimi predsodki.”

Vsebina tradicije so etika, morala, etos; torej Prešernova misel/predstava o pokristjanjevanju, kmečkih puntih, jezikovnem logocidu v proti-reformaciji, pomladi narodov; za nas, poznejše, pa je vsebina tradicije tudi misel/predstava o dveh svetovnih vojnah, o državljanski vojni, kolaboraciji, komunističnem režimu.

Zgodovinska stroka in osebna tradicija tvorita identiteto *etnosa*: gre za (za)vest o prevladujoči razklanosti in zatiranosti, redko pa enotnosti in svobodi. Na eni strani obči in specialni (literarni) zgodovinarji in na drugi strani pesniki, filozofi, umetniki, mitologi, teologi oblikujejo vsaj dve vrsti znanj, epistemologij, razumevanj; prvo se stara z nami, drugo prodira skozi čas. Obe znanji rabimo, da bi razumeli kulturo, ki se kaže v tem, kako ravnamo drug z drugim. Kar se je “v resnici zgodilo in kar se v resnici dogaja”, razkrivata zgodovina in tradicija; kako ju “razumemo in posledično delujemo”, pa je odvisno samo od etike/morale/vrednot nas živih. Občasne uzurpacije preteklosti z “novo idejo in metodo” so dobrodošle za kratkotrajno orientacijo bralcev *hic et nunc* – mislim na zgodovinarje, ki so tokrat napisali zgodovino Slovenije in ne zgodovine Slovencev.²

Tradicija je snov trde humanistike – kot rečeno izhaja iz počela (*arche*, izvora) in ga nikoli ne zapusti; zgodovina uči o spreminjanju, ki ga imenuje

² Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec, Slovenska zgodovina, založba Modrijan, Ljubljana, 2016.

razvoj, tradicija uči, v čem se ne moremo spremeniti in zakaj smo lahko samo to, kar smo. Ta problem zelo prepričljivo pojasnjuje filozof Komel.³

Prešernova sporočila so paradigme, kar izvorno pomeni svarilni zgledi. Svarila so jasna in vsa od tega sveta. Poet ne namiguje, ne šifrira, ni mistik, ampak sporoča navadnemu (raz)umu, ki se oblikuje skozi generacije. Trditve, da so Prešernova sporočila “spoznavna samo v luči vere” (Janko Kos), je popolnoma napačna; obratno je res, svarila sploh “niso spoznavna v luči vere”. S trditvijo, da so geniji “preroški”, hočem reči, da samo živijo v svojem času, kar pa povedo, velja daleč za nazaj in za naprej in za vse – vsaj za nas, Slovence. Prodor svaril vseskozi dokazuje njihovo univerzalnost in trajnost; prav čas, ki teče, je glavni utrjevalec aktualnosti svaril.

Nedokonč(a)nost

Vedno nove razlage *Krsta* kažejo tudi, da dokončne opredelitve/spoznave pesnikovih sporočil niso možne; prav ta nedokonč(a)nost razlage zagotavlja epu univerzalnost in trajnost. Genij samo izlušči, pokaže probleme, ki so za človeka večni – ne v religioznem smislu. Prav nedokonč(a)nost je prvi atribut človečnosti; da vse, česar se človek loti, ni dokonč(a)no, je dobra usoda človeka, ki dokonč(a)nosti noče prepuščati bogovom. Genialnost je v tem, da pesnikova razlaga tragedije ne velja samo za konkreten dogodek (nasilje v imenu tujega boga, zlom junakov in rodu), ampak tragedijo kot tako; velja za velike nesreče, ki so se zgodile daleč nazaj in se bodo zgodile daleč naprej. Skratka, če pesnikova razlaga dogodka (1836), ki se je zgodil 1000 let prej, okupira tudi potomce, tudi nas žive, še po skoraj 200 letih, to pomeni, da gre za vsebine preživetja, ki jih različni različno razumemo. Različne interpretacije *Krsta* kažejo, da se naše vrednote/morala/etika razlikujejo; da se usodno, torej smrtonosno razlikujejo, pa potrjujejo dogodki pred nastankom *Krsta* in po njem.

Sporočila genija so univerzalna; poet svari vse Slovence – teiste, ateiste, agnostike; leve, desne, klerikalce, liberalce, komuniste, zelene. Vsi Slovenci, ne glede na nazor in osebno izkušnjo, ga imamo za svojega, saj nas preskuša s tem, kar je za vse ljudi eksistenčno: ženska, moški, ljubezen, potomstvo, rod, ognjišče, domovina, templji, grobovi; torej poje o sreči in nesreči, nasilju, junaštvu in smrti. *Krst* razkriva preživetveni temelj – *condition humaine* – slehernega človeka, ki hoče živeti med svojimi, a sta uničena

³Dean Komel, Obležja smisla, Inštitut Nove revije, Zavod za humanistiko, Ljubljana, 2016.

on in njegova kultura. O univerzalni moči verza Spomenka Hribar pravi: "Poezija kot poezija, presega vse epohe, vse prostore in – politiko. Vsakdo, ki se "uglasi" na golo povednost poezije, čuti da govori o njem, njemu."⁴ Vendar dejstvo, da imamo različni, ki hočemo različni tudi ostati, Prešerna za svojega, svari pred njegovo nevarno genialnostjo; pesnikova sporočila so namreč test preživetja. Da vsem, brez milosti, celo okrutno, sporoča, kaj je zanj velika tragedija, seveda ne pomeni, da jo bomo enako razumeli, ampak pomeni, da vsako generacijo znova testira – ali razumemo, kaj nam tradicionalno grozi. Posledica tega je množstvo razlag. Da je Prešeren od vseh nas, da se z njim vsi identificiramo nikakor ne pomeni, da so vse razlage možne, sprejemljive, legitimne. Preživitveno pomembne so tiste, ki prepoznavajo historično zlo, ki trajno vnaša razdor – latentno ali aktivno državljansko vojno; mislim na idejo Enosti – na monoteizem in monizem.

Za tradicijo so svarila pomembna za osebno preživetje, pa tudi za preživetje naroda in civilizacije. Pesnik genialno izostril grožnje, ki so bile tudi za vse poznejše generacije, vključno z mojo, konkretna fizična, duhovna, čustvena in intelektualna izkušnja, pa naj gre za ljubezen, junaštvo, upor, vero in svobodo ali pa za razsvetljenje, pomlad narodov, revolucijo; vojne, okupacijo, kolaboracijo, propad in rojstvo režimov in držav. Zato so tudi zame pesnikova svarila izjemno aktualna zaradi osebne izkušnje pa tudi zaradi razumevanja konkretnega toka zgodovine kot sosledja dogodkov, ki so posledica določene ideje in ne vzročnosti.

S Prešernom se identificiramo tudi kot etnos; kot (na)rod, ki je drugačen od drugih. Ali je poet "univerzalen" samo za nas; ali njegova sporočila veljajo za vse, kamor je nasilno vdrl monoteistični bog? Ali je pokristjanjevanje tudi zanje hamartija, nesreča z večnimi posledicami, kot jih razume genij, ne pa stroka? Namreč katoliška Cerkev klerikov je naš nacionalni razvoj zavirala bolj kot pri drugih, večjih narodih srednje Evrope. Katedralni kler v prelomnih trenutkih zadnjih tisoč let – kmečki upori, protireformacija, pomlad narodov, obe svetovni vojni – ni bil nikoli na strani plebsa/raje/proletarcev, vedno je bil na strani oblasti tuje provenience. Zakaj oblastna cerkev bolj škodi malim kot velikim narodom, več v nadaljevanju.

Klasika – šolski, osebni in družbeni kanon

Tako kot sta "grški čudež" (filozofija, umetnost, znanost, politika, demokracija) in *Biblija* hkrati klasika in kanon zahodne civilizacije, je Prešernov

⁴ Spomenka Hribar, Spomenik, ki bo zapičen v naše osrčje za vselej, Delo, 10. junij 2017, Ljubljana.

Krst klasika in kanon Slovencev. Pri klasiki in kanonu – zame sinonima – ne gre samo za to, da nihče ne dvomi o kvaliteti teh del, ampak za to, da njihovo usodno moč kaže prav nujnost vedno novih razlag. Klasika je kot tradicija, torej živ organizem; je dinamika in dialektika hkrati in zato vedno sodobna glede dobrega in zla. Klasika torej nikoli ne neha sporočati, kar hoče sporočiti; v *Krstu* svari pred tem, kar nosi zlo.

Stalno fizično, duhovno, čustveno in intelektualno prisotnost je poleg Prešerna doseglo zelo malo Slovencev – Trubar, Levstik, Cankar; morda jo bodo še pesnika Kosovel in Kocbek, arhitekt Plečnik, filozofa Hribar in Žižek in še kakšen skladatelj, slikar(ka), dramatik. V kanon zgodovinske usode sodijo Matija Gubec, general Maister, komunist Kardelj in še vedno Pol Slovenec Josip Broz Tito, genialni politik, revolucionar, državnik in antidemokrat; tiransko oboževan za življenja in konvertitsko zaničevan po smrti. Morda bo Tito za nove generacije (jugo)slavov to, kar so bili Robbespiere, Marx in Lenin za revolucijo in kar so bili za monistične (evro)tiranije Mussolini, Hitler in Stalin – mimo njih zgodovina in tradicija ne moreta.

Kanon in klasika imata še eno značilnost: mladina ju sovraži; obvezna branja so vedno dolgočasno mučna in nepravočasna. *Krst pri Savici* smo se osnovnošolci učili na pamet kot nekakšno literarno poštrevanko; menda je to dobro, trdijo pedagogi. Seveda nismo ničesar razumeli, učitelji pa niso znali ali smeli ali niso imeli časa razložiti. Danes menim, da tega strašnega epa adolescenti ni bi smeli niti brati niti o njem govoriti brez nadzora, saj povzroča kronični pesimizem. Žal pa *Krst* nikoli ni bil del vzgoje v takem smislu, kot je bila tragedija za mlade Grke. *Krst* ni bil nikoli učna snov o tragediji osebnosti, moškega in ženske, njunega rodu; o dveh tradicijah Slovencev, eni, ki uničuje vse, kar se ji ne podredi, in drugi, ki se noče podrediti tudi za ceno smrti, itd. Ker je *Krst* razdiralen za vsak mo(note) istični režim, je za demokracijo obvezna učna snov.

V vzgoji (*paideía*) mladih Grkov so bile tragedije Sofokla, Ajshila in Evripida pomembne za razprave o velikih in hudih temah. Grška *paideía* ni samo šolsko učenje, ampak je vzgoja o tradiciji/kulturi/identiteti; je vzgoja o tem, zaradi česar smo to, kar niso drugi. Zato, da so lahko svobodno razpravljali, so Grki iznašli t. i. tragično distanco – kar je na sceni, se ne sme nikoli povezovati s sedanostjo. Šele taka fikcija meta časa je omogočala “vzgojno” razpravo o zlu. Pri *Krstu* je ravno obratno, Prešeren je proti tragični distanci; on se s tragičnimi junaki identificira, v *Krstu* je on sam tragični Črtomir, Bogomila in njun rod. V epu sporoča, da smo Slovenci še vedno žrtve tradicije, ki uničuje svobodo in različnost. Zato pravim, da

vsi razlagalci Prešerna opravljamo etični test: ali preteklost razumemo kot on, ali razumemo, da se vsaka Enost – Boga, ideje, vodje, naroda – v družbi vzpostavlja in vzdržuje na oblasti z nasiljem in zato vedno vodi v nesrečo. Prav to uči tradicija mon(ote)izmov, ki smo jih skusili Slovenci v času po smrti poeta.

Grki niso bili tragični, ker so pisali tragedije, ampak so tragedije pisali, ker so genialno uzrli tragični položaj človeka v naravnem/kozmičnem redu; in ta položaj človeka je snov tragedije. Vendar so Grki, vsaj zame, iznašli izhod iz tega v svobodi. Prešeren poje o svobodi; genialnost namenja apoteozi svobode in etosu svobodomisleca – in kdor koli se odloči za tako držo, postane problem v družbah vseh časov. Za krščanstvo je svoboda človeka izvor zla; od padca Adama in Eve, Kajnovega uboja Abela, izdaje Jude, srednjeveških heretikov in znanstvenikov, romantičnih frajgajstov pa do sodobnih intelektualcev. Za kleriške kristjane svobodni človek lahko dela samo zlo, dobro pa samo po volji Boga.

Talent ustvarja, znanje razlaga

Ker poleg družbenega/šolskega poznamo tudi osebni kanon – lastno knjižnico in lastno moralo – gre pri razlagi *Krsta* vedno za to, kdo razlaga. In tu s(m)o skoraj vsi v položaju, da povprečnost razlaga talent. Namreč talent ustvarja, znanje zgolj razlaga.

Če talent razlaga talent; če Cankar, Župančič, Gradnik, Kocbek, D. Smole “razlagajo” Prešerna, lahko to postane kanon; hočem reči, da tudi tako nastaja tradicija/identiteta – iz tega, kar je v nas vsajeno od začetka. Vendar življenje hoče povprečnost, genialnost je ekscesna in nevarna, razkriva prehude resnice. Zato razumem naš odpor do genijev kot del strategije preživetja malih narodov – o tem sem spraševal Estonce, Latvijce, Litovce, Hrvate, Makedonce, Slovake, vsi nadpovprečnost razumejo kot grožnjo, zato so vsi slabo ravnali z nadpovprečnimi. Mali narodi za življenje slavimo tirane, ker jih moramo; iskreno slavimo športnike, nenevarne znanstvenike, čebelarje, hribolazce. Šola nam je za vzor ponujala polbebave junake, kot so Peter Klepec, Martin Krpan in Matajev Matija. Ker mali narodi nimamo nobelovcev, jih mitično ustvarjamo tako, da jih posvojimo, že če so se rodili ali znašli v njihovi domovini, tudi če so tujega rodu. Hočem reči, da kadar grofe Celja, Turjaka in Gorice zgodovinarji vključujejo v zgodovino Slovenije, vemo, da so Slovencem samo gospodovali, z nami pa niso delili skupne usode niti je niso načrtovali – to je Prešernov uvid.

Talent misli subverzivno – razdira staro in utira novo; ta misel nastaja izven akademije. Vendar so univerzitetniki/akademiki, specialisti raznih literatur in humanistike, zelo primerni sproti razlagalci genijev, saj je to tudi njihova služba. Sprotne razlage, tudi moja, kažejo duhovno in politično stanje družbe: klerikalno, komunistično, oportunistično, spodobno, rutinsko, neproblematično. Geniji so vedno prekucuški za klerikalne, revolucionarne in šibke demokratične režime. Moč genija deluje kot bumerang; namreč ko povprečni razlaga(mo) genija, takrat se ta maščuje tako, da neizogibno razkriva naš oportunizem, vrtleznštvo, karierizem. Mislim na avtorje pocukranih razlag o nebeški sreči zlomljenih junakov.

Tudi s (ko)modnim akademskim poudarjanjem mnogoplastnosti genija razlagalci ne morejo skriti negotovosti in samocenzure. Jasno je, da so geniji mnogoplastni. Ampak ker vse plasti *Krsta* kažejo vse ravni “enega enotnega dejanja” (Aristotel) – velike nesreče –, tudi sporočajo samo eno: kako zlo, ki uničuje iskrene, srčne, hrabre, zaljubljene, ostane nekaznovano. To Prešeren sporoča tudi v *Sonetih nesreče*. Za t. i. mnogoplastnostjo se skriva osebno ziheraštvo, neproblematična uravnoveženost, zrela zmernost in spodobnost razlagalcev – ampak v *Krstu* ni nič uravnoveženo, zmerno in spodobno, saj triumfira zlo. Z mnogoplastnostjo (posebej katoliški) razlagalci ne morejo skriti svoje nesprijaznjenosti z glavnim svarilom o tem, od kod in kaj je zlo – pesnik izvor, naravo in vztrajnost zla jasno postavlja v kontekst pokristjanjevanja Slovencev.

Krst* – apokalipsa ali *eshaton

V razmisleku o razliki med zgodovino in tradicijo plediram za intelektualno, kulturno in politično legitimnost prešernovske pozicije, vendar ne nasprotujem zgodovinarski. Prešeren, čuvar svobodomiselne tradicije, že z naslovom *Krst* napove radikalni konec starega in še radikalnejši začetek novega; napove do tedaj neznan duhovno in politično drugačnost, ki se vzpostavlja z uničevanjem starega. Tu je zame tehtna razlika med apokalipso in *eshatonom* kot kategorijama fizičnega/občega in moralnega/osebnega časa. Pri *Krstu* ne gre za apokalipso, grški krožni/ciklični čas (pitagorejci, stoiki), ki razkriva večno ponavljanje istega (Nietzsche, Spengler, Toyenbee), ampak gre za judovsko-krščanski zemeljski *eshaton*, ki pomeni definitivni konec nekega časa. Krščanski krst zato simbolizira absolutno diskontinuiteto s poganskim časom. Za vse abrahamske monoteizme – judaizem, krščanstvo, islam – ima zemeljski čas začetek in konec.

Prihod Jezusa je za kristjane radikalni/revolucionarni/dokončni prehod iz ene v drugo dobo; dobo začetka (od)reševanja človeštva. Za Prešerna je posledica nasilnega (od)reševanja/pokristjanjevanja in upor proti temu je povzročil večni razkol med Slovenci. Z zmago valjhuniziranega krščanstva zlo v imenu Boga postane moralna nujnost, ki uničuje vse, kar se ne ukloni.

Prihod Jezusa Kristusa (mesije) je teološka konstrukcija, ki človeka (od)rešuje smrti, trpljenja in zla; vendar prihodnost ni več v rokah človeka, ampak božjega načrta. Človek ni več delovalec/subjekt v odnosu na prihodnost, ampak je objekt. Prihod(nost) gre proti njemu in ne on proti prihodu(nosti); Prihod – Zveličar – gre proti človeku in ne on proti Njemu. *Eshaton* je božji načrt, ki je od nekdanj; človeku je bil samo oznanjen s prvim prihodom mesije in bo dokončan z drugim prihodom. Prihodnost ni več v moči človeka, ne glede na to, kaj dela – menda lahko samo sebe spravi v pekel, ne more pa človeštva, ki so mu že *odvzeti* grehi sveta in je na poti odrešenja. Smo pri bistvu: *eshaton* pomeni prihodnost, ki je ni več mogoče misliti na človeški način. Srž te teološke konstrukcije je totalitarnost – ideja kakršne koli Enosti po sebi implicira organizacijo njene uveljavitve med ljudmi. Iznajdba prihodnosti, ki je ni mogoče misliti na človeški način, zahteva formiranje skupine, ki jo je pooblastil Bog, da “vsem brez izjeme oznanja” *eshaton*: to je cerkev klerikov z božjim namestnikom, hierarhijami, proračuni, ki ve kaj je Pot, Resnica in Življenje itd. Zato mon(ote)-istična religija in ideologije ne morejo biti temelj sekularne etike/morale/vrednot, na katerih stoji zahodna svoboda.

Ker samo Bog odrešuje, lahko človek samo veruje. Po krstu poganski Slavi začno novo življenje, ki se odreka lastni prihodnosti in sprejema božjo. S krstom torej nastopi čas, ko ima zlo praktično proste roke, saj (od)rešuje: in zakrknjenci, drugoverci, agnostiki, uporniki bodo (od)rešeni z ognjem in mečem. Bog načrtuje vrnitev Kristusa na zemljo; teologija t. i. drugega prihoda obljublja stopnjevanje nasilja; dokončno uničenje ljudi in Zemlje ter začetek nebeške in peklenske večnosti. Ta božji *Endlösung der Menschenfrage*, dokončno (od)rešitev človeštva, natančno opisuje *Apokalipsa*; to zadnje poglavje *Biblije* bi moralo imeti naslov *Eshaton*. Namreč danes, ko Kristus okleva s povratkom, so biblijske grožnje z uničenjem vsega živega civilizacijska sramota. Ker tudi Jezusovi zločinski ukazi za uničenje Judov (Jn 8: 44, 47⁵) ali vseh nekristjanov (Lk 19, 27⁶) uničujejo vero, poklicni

⁵ “Vi pa ste od svojega očeta, hudiča, in hočete uresničevati njegove želje. On je bil od začetka morilec ljudi in ni obstal v resnici, ker v njem ni resnice. Kadar govori laž, govori iz svojega, ker je lažnivec in oče laži.” (Jn 8: 44) in “Kdor je iz Boga, posluša Božje besede. Vi jih zato ne poslušate, ker niste iz Boga.” (Jn 8: 47)

⁶ “Te moje sovražnike, ki niso hoteli, da bi jim jaz zakraljeval, pa pripeljite sèm in jih pobijte pred menoj.” (Lk 19, 27)

kler s slaboumnimi teologijami blaži grožnje Boga – napotkom se ne bo odrekel, saj so božja beseda. Ker taka kleriška Cerkev ne more več nikogar (od)rešiti, je treba kristjane vedno vprašati, za kaj molijo, za konec tega sveta ali za njegovo nadaljevanje.

Krst – teologija podrejanja

Katoliški krst je politični obred; posameznika uvede v religiozno čredo kristjanov in ga podredi političnemu pastirstvu institucije, ki zastopa “Boga Kristusa, ki je Pot, Resnica in Življenje”. Pastirstvo pomeni obvladovati človeka v družbi “in totaliter”, njegovo celotno pot; to pomeni daleč pred rojstvom in daleč po smrti in seveda vmes, torej v času življenja. Krst za “pogane” ni prostovoljen, kot je bil za prve kristjane, ampak je po rojstvu zakramentirana polit-religiozna realnost. Vsak novorojenec je “pogan”, zato je za kler “krst (je) prvi in najpomembnejši zakrament ... otrok začenja novo življenje, saj postane božji otrok. Pri krstu se otroku izbrišejo vsi grehi, vključno z izvornim grehom ...” Doktrinarna in teološka razlaga krsta sta etično perverzni – izhajata iz krivde človeka, ki je kriv, ker je človek, pri čemer pa se krivde ne more sam (od)rešiti. Krst je tako dejanje očiščevanja grešnosti vseh – očeta, matere, otroka. Ljudje kot taki smo vsi v grehu spočeti, v grehu rojeni in lahko grešni tudi umremo. Zato je tudi izvorni greh zlobna teološka iznajdba (sv. Avguštín); človek je grešen, ker je človek; ne glede na to, kar počne, se sam ne more (od)rešiti svoje grešnosti. Bogopodobnost ni nikoli ublažila madeža izvirnega greha, kaj šele, da bi izbrisala to nečloveško izmišljijo. Bogopodobnost je za oni svet, za ta svet je izvorni greh. Enakost pred Bogom je za oni svet, na tem svetu je izvorni greh, torej rojstvena umazanost, vzvod oblasti in ustrahovanja.

Ne gre za idejo krivih brez krivde (grški tragedi), ampak za idejo stalne in nujne grožnje od rojstva do smrti; idejo krivde pred rojstvom in še dolgo po smrti – za grešne pekel in dvojna smrt; torej večne muke in večno pogubljenje. Ne gre tudi za idejo grško-rimske usode, ki te vodi, če ji prisluhneš, in pogubi, če ji ne. Grško-rimska tradicija je temelj demokratične etike odgovornosti; ta etika zahteva, da človek ravna moralno iz sebe, ne glede na obstoj ali neobstoj bogov. Za monoteizem/krščanstvo samo Bog in kler (od)rešujeta pred večno krivdo, in to samo kristjane; človek brez Boga ni nič. Zato ne spreglejmo, da je velika razlika delati dobro zaradi strahu pred Bogom in oblastjo, kot uči Bog, ali pa zaradi svoje dobrote, v katero nas je usmeril lastni razum, kot uči Kantov kategorični imperativ.

Za sekularno zahodno etiko je izvirni greh (ne)moralna iznajdba s slabimi političnimi posledicami. Namreč (od)reševanje pred peklom je plemenito, zato vedno upravičuje nasilje nad onimi, ki se temu upirajo – tu gre za t. i. etični obrat, ki zlo v imenu Boga šteje za dobro delo. Etični obrat poznajo vsi monoteizmi, judovstvo, krščanstvo in islam; pozna ga vsaka Enost: Boga, Ideje, Vodje, Naroda, Rase. Prakticirajo ga vsi politični monizmi: klerikalno krščanstvo, komunizem, fašizem in nacizem. Oblastno Enost je mogoče vsiliti in vzdrževati samo z nasiljem.

O pokristjanjevanju poganov izven Evrope šole učijo v kontekstu “odkritij in osvojitve Novega sveta”, kot napredek Zahoda. Zato še vedno učijo, da se je leta 1492 končal srednji in začel novi vek, kljub temu da vemo, da je to bila za večino osvojenih ljudstev nepojmljiva katastrofa, konec sveta – *eshaton*. Tako kot danes razumemo pravico do življenja – na tej stoji zgradba človekovega dostojanstva in njegovih pravic –, je šlo za genocid.⁷

Pokristjanjevanje evropskih in neevropskih narodov je logika religije, ki sledi politični imperialni formuli boga Kristusa: “Pojdite in naredite vse narode za moje učence.” Krst je torej politični akt, ki “pogane” vključuje v krščansko civilizacijo, kot zahteva monoteizem; če je treba, nasilno. “Oznanjevanje” zaradi “odreševanja” zato implicira nasilje; kdor (od)rešuje telo in dušo pred peklom, naj uporabi nasilje, da nevedne spravi do nebeške sreče. Monoteizmi se izvorni nasilnosti nikoli niso niti se ne bodo odrekli; zato tudi danes odločilno ogrožajo svet in zahod.

Misliti preteklost – med zgodovino in poezijo, med erudicijo in tradicijo

Zgoraj pojasnjujem, zakaj se, vsaj zame, razlage preteklosti zgodovinarjev (arhivistov, eruditov, strokovnjakov) razlikujejo od razlag tradicionalistov (etikov). Tu dodajam, da so zgodovinarji (znanstveniki vseh vrst preteklosti) močno na slabšem, saj tekmujejo, pravzaprav so proti njim vsa “neznanstvena” znanja, ki se upirajo arhiviranju in eruditskemu urejanju; mislim na *episteme* – spoznavno in ustvarjalno spodobnost – filozofov, umetnikov, mitologov, teologov; pri tem se znanja astrologov, alkimistov, hieromantov in hierofantov niti ne upam omeniti.

Apokalipsa in *eshaton* sicer nista metodi/kategoriji zgodovinske stroke, sta pa kulturna postulata; brez njiju ni možno misliti o zahodni tradiciji.

⁷Tzvetan Todorov: *Osvojitve Amerike*; glej tudi spremno besedo J. Vogrinec, *Studia Humanitatis*, Ljubljana, 2014.

Zgodovina, po sedanji modi, razume čas kot enosmerno postopnost. Koraki iz starega v srednji in novi vek niso prelomi, ampak prehodi, transformacije; novo ni zares povsem novo, ampak je praviloma preoblikovano in nadgrajeno staro. Na tako razumevanje se veže tudi razumevanje razvoja človeštva. Gre za nekakšen naturizem, idejo, ki ji sledimo od Zenona, Lukrecija, Maimonida, Leibniza, Darwina, in za katero: *Natura non facit saltus!* Narava ne dela skokov! Morda taka postopnost velja za vse organsko; ampak kulturna tradicija pozna prelome. Zato: *Cultura facit saltus!* Kultura dela skoke! In monoteizmi – judovstvo, krščanstvo, islam – so iznašli retoriko in prakso radikalnih prelomov. Tako se jezik nasilja v staroegiptovskih politeističnih ritualih še giblje v strogo ritualnih okvirih, gre za simbolno nasilje, ki se ne izvaja nad ljudmi, temveč nad voščeni figurami ali podobnimi podobami. Biblijski monoteizem, ki naredi pravo in moralo za predmeta razodetja in ju s tem postavi v središče odnosa med Bogom in ljudstvom, Bogom in človekom, odpravi meje med ritualom in življenjskim svetom.⁸ Rečeno neakademsko: retorika nasilja je uvertura v prakso, ki je kulturni skok; gre za iznajdbo nasilja v imenu Boga. Genialni Prešeren pove prav to; zanj je pokristjanjevanje na ravni duha in telesa prelom, ki vodi v zlom. Zato zgodovina misli arhivsko, genialnost pa s tradicijo ustvarja neakademsko misel – zato genialnost ustvarja, povprečnost samo razlaga.

Zgodovinska stroka danes piše zgodovino Slovenije tako, da *lege artis* piše o vsem, kar se je godilo na tleh Slovenije. Prešeren pa po homersko upesnjuje tradicijo Slovencev; tradicijo življenja v apartheidu kot ločenem rasnem, političnem, kulturnem in jezikovnem razvoju; kot “zgodbo” gospodarjev in podložnikov; kot zgodbo dveh jezikov, dveh kultur, dveh etnosov različnih čustvovanj – onih z zgodovino in tistih brez nje. Prešeren je glas onih, ki niso nikoli pisali svoje zgodovine, ampak so kulturo/identiteto, torej resnico o sebi, prenašali s tradicijo. Poet jo upesni kot svarila, ki prodirajo skozi čas, ker so resnična. Prešeren razjasni idejo Enosti (monoteizem); ta se povsod vzpostavi in vzdržuje na oblasti z nasiljem in osmisli z metafizično perspektivo, ki človeka neskončno presega – kot so božje kraljestvo in temu podobni projekti konca človeške zgodovine na Zemlji: komunizem, nacizem, fašizem.

Za filozofe je odnos med zgodovino in poezijo/literaturo bistven od antike pa vse do današnjih dni. Platon, ki filozofira o umetnosti kot

⁸ Jan Assmann, Jezik nasilja v: Zbornik Religija in nasilje: eseji in razprave, Jan Assmann in drugi; uredila Iztok Simoniti in Peter Kovačič Peršin, Fakulteta za družbene vede: Revija 2000, Ljubljana, 2008.

metodi posnemanja resničnosti, pesništvu odreka avtentičnost. Pesnik, ki posnema resničnost velikih idej z neustreznimi konkretnimi sredstvi, ne more – za razliko od filozofa – pravilno dojemati resničnosti. Aristotel je zame uporabnejši. Zanj pesnik v svojo literaturo ne vključuje vsega, kar se je dejansko zgodilo, temveč le toliko, da predstavi “eno enotno dejanje”; pesnik posnema tako, da to pokaže kot “dejanje, ki je eno, to je enovito in celovito”. Aristotel iz tega izvede različnost nalog zgodovinarja in pesnika: “Pesnikova naloga ni pripovedovati, kaj se je v resnici zgodilo, temveč kaj bi se lahko zgodilo, se pravi, kaj bi se po zakonih verjetnosti in nujnosti utegnilo zgoditi. Zato razlika med zgodovinarjem in pesnikom ni v tem, da eden piše v prozi in drugi v verzih (saj bi tudi Herodotovo zgodovino lahko kdo preli v verze, pa bi ne bila nič manj zgodovina kot v prozi); razlika je namreč v tem, da eden opisuje, kaj se je v resnici zgodilo, drugi pa, kaj bi se lahko zgodilo. Zato je poezija nekaj, kar je bližje filozofiji in pomembnejše kot zgodovinopisje: poezija govori bolj o splošnem, zgodovinopisje o posameznostih.”⁹

***Cultura facit saltus* – o ustvarjalnosti**

Kultura dela skoke zaradi genijev, ker mislijo subverzivno, razdirajo staro in gradijo novo mišljenje. Pri Prešernu so svobodomiselnost, nezapisani spomin in jezik gradniki novega mišljenja, ki je hevristično/odkrivalno do te mere, da se z njim ukvarjajo vse poznejše generacije. Svobodomiselnost je pluralnost, ki enoti in razporeja; spomin zadeva tradicijo, ki hrani nepozabljivo; jezik pa z verzom vse povezuje in premešča. Pesnik idej ne abstrahira, ampak jih neusmiljeno konkretizira na nov način (glej Aristotel: o enovitosti in celovitosti). Jezik pesnika je vedno aktualen zato, ker nima zveze s klasičnim akademskim jezikom raznih zgodovin – obče, literarne, politične, religiozne; zato se jezik pesnika ne stara.

Ustvarjalnost v smislu novega, še neznanega je možna povsod – to je logika življenja na sploh, ne samo človeškega. Mišljenje je atraktivno zato, ker vemo, da je novo možno. Prešeren ustvarja novo. Gre za novo miselno “očiglednost”, njena metoda je intuicija talenta; poet misli hevristično in razsvetljuje celokupno mišljenje o problemih osebnega in nacionalnega preživetja. Poet ustvarja znotraj mišljenja, saj v verzu razločuje in izpoveduje nove, še neizrečene uvide, relevantne za nacionalno *episteme*

⁹ Aristotel, *Poetika*, prevod in spremna študija Kajetan Gantar, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1992.

(spoznanje, razumevanje); ti uvidi sprožijo razmišljanje onkraj tega, čemur so primarno namenjeni – upesnitvi velike nesreče – in onkraj tega, komur so primarno namenjeni – sodobnikom. Ker gre za svarila preživetja, ta prodirajo skozi čas in zato prisilijo filozofe, umetnike, politike, psihiatre, akademike, teologe, antropologe in laike, kot sem jaz, da jih “razlagamo”.

Prešeren je ustvarjalec novega *par excellence*; na novo vrednoti, misli novo etiko in moralo ter spreminja naše prepričanje in vero, nazor in mišljenje o idejah (monoteizma), njihovih institucijah (kleru), metodah in tehnikah (nasilju) in imaginariju onstranstva.

Še opomba o ustvarjalnosti in stilu življenja. Prešeren je živel boemsko; pil je, da je lahko živel, ne pa, da bi ustvarjal. Ustvarjanje zahteva demonsko treznost, zbranost, predanost. Drugače ni mogoče delati z jezikom, s čopičem, kamnom, zvokom. In zaradi zmage v boju z jezikom in za jezik, kar je poklic pesnika, je Prešeren genij. Svobodomiselni Prešeren lomi “uradni” spomin z radikalno etično razlago tradicije v jeziku in metrumu, ki ga je iznašel; enako kot snov, če ne bolj, ga zanima, kaj lahko naredi z jezikom. Zato so “njegovi verzi ... kot da jih je napisal demon pesništva” (Vincetič). Zaradi drže frajgajsta, iznajdbe novega jezika je *Krst* čisti novum razkrivanja tradicije, ki je vsa proti svobodi.

Menda je romantika zahtevala, da pesnik/umetnik ne postavi zidu med svojim življenjem in svojim ustvarjanjem. Mislim, da je Prešeren – in mi z njim – svoje življenje in življenja svojih prijateljev, talentiranih frajgajstov, upravičeno štel za ustvarjalna dejanja kot taka; svobodomiselnost je vedno protest proti establišmentu, stebrom družbe. Prešeren je svoj življenjski stil prelil v poezijo, ki je jezikovni in miselni upor proti tradiciji klerikalizirane morale stebrov družbe. Zavzeti tako držo pomeni osamiti se, tudi danes. Taka je bila drža frajgajsta Ivana Cankarja; njegova sporočila (svarila) prodirajo skozi čas iz istih razlogov kot Prešernova – zaradi nujnosti svobode. Alojz Kraigher, zdravnik in pisatelj, iz netaalentirane dolžnosti izobraženca do neomikanega ljudstva, je pisal Cankarju, da bi bil “lahko še mnogo večji med nami ... in tudi velik med tujci, če ne bi tako zaničeval življenje”. Cankar je odgovoril: “Resnica je, da bi bilo moje delo višje in krepkejše, če bi delal svobodno; saj se še vrabcu ne ljubi v kletki letati ...” Srčni Kraigher ni razumel, da Cankar ne zaničuje življenja, ampak se bje za svobodo – kot Prešeren.

Prešeren je iznašel jezik, ki je največji, danes lahko rečemo zmagoviti napad, tudi na zatiralce komaj rojenega jezika. Gotovo je Prešeren bolj tragično kot mi danes čutil posledice katoliškega besa protireformacije in zmago oblastne in nespremenljive mentalitete prekrščevalcev. Protireformacija je z logocidnimi praksami zavrla intelektualni – duhovni,

kulturni, politični – razvoj (na)roda. Slovenci smo trpka evropska izjema! Med letoma 1550 in 1600 so protestanti napisali okoli petdeset slovenskih knjig – od tega dve tretjini Trubar – in jih natisnili v nekaj tisoč izvodih. Katoliki so takoj, ko so lahko, uničili vse, kar so mogli; razkopali so celo grobove, trupla protestantov zmetali v Ljubljano, razstrelili nekaj cerkva itd. “Usmilili” pa so se Dalmatinove *Biblije*.

Ne pozabimo: med letoma 1600 in 1740 so katoliki natisnili le štiri slovenske knjige, od tega tri nabožne. Zgodovinarja morda zanima arhivsko dejstvo “štiri knjige”, Prešerna pa predvsem ideja, ki je to povzročila, tudi če naravo ideje zgodovinar “spregleda”. Absurdnost argumenta stroke, da niso sežigali slovenskih knjig, ampak heretične, postane očitna, če rečemo, da inkvizicija ni sežigala ljudi, ampak heretike, ali da komunisti niso ubijali ljudi, ampak razredne sovražnike. Monoteisti in monisti vedno uničujejo drugačne; heretike in razredne sovražnike namreč ustvari ista ideja. Kot diplomat sem o izkušnji logocida spraševal Slovake, Hrvate in Madžare, pa Norvežane, Latvijce, Estonce, Litovce in Fince; takega napada na intelekt ni utrpel noben mali narod.

V zahodni izkušnji je šele pisani jezik – vsaj od zapisa Homerjeve *Iliade* in *Odiseje* v času tirana Pizistrata – hkrati miselno in politično orodje, ki ljudstvo naredi za narod, njegovo kulturo pa za civilizacijo. Nasilje rekatoliziranih protireformacijskih oblasti nad komaj zapisanim, komaj rojenim slovenskim jezikom je razlog za večno duhovno, intelektualno in politično zamudništvo Slovencev. Zato smo 150 let pozneje začeli graditi inteligenco in omiko na vseh ravneh: od kmetijstva do literature, od prava do glasbe, od gospodarstva do filozofije. Zato smo zamujali z recepcijo idej svobode – francoske revolucije, pomladi narodov in moderne –, nujnih za oblikovanje naroda in nacije – naroda z državo. Niso žrtve zamud samo Prešeren in njegovi, ampak še danes čutimo t. i. demokratični deficit; zato demokracija ni naša edina prihodnost.

Prešeren je trpko, boleče živel tradicijo razkola med dvema tradicijama in v *Krstu* ni videl izhoda. Krog(ec) svobodomislecev je bil šibka manjšina proti klerikalni večini. Zato ponavljam: velikim narodom Cerkev ne škodi, saj so nosilci racionalne misli politično dovolj močni, da kleru preprečijo zaviranje razvoja in dobrobiti družbe. Malim pa škodi, ker je kler del oblasti, ki goji razkol/diferenciacijo, dokler ne obvlada družbe. Zato delitev duhov pri nas še danes deluje entropično.¹⁰ Zadnjih 200 let – od “Habsburške ječe narodov”, ki je realno pospešila emancipacijo narodov prve in

¹⁰ Večni razkol, ki sta ga sprožila Valjahun in Črtomir, izbruhne vedno znova; zaradi boja med klerikalci in liberalci, Trubarjev spomenik, delo kiparja Franca Bernekerja, stoji na robu in ne v centru Ljubljane.

druge Jugoslavije – delitev duhov v bistvu uničuje slovensko nacionalno energijo. Zato ni gotovo, ali bomo ohranili demokracijo, če bo razpadla Evropska unija in se bo spremenil mednarodni red. Ni dvoma, da smo utrdili narodno samozavest, ampak dokaz civilizacijske in politične zmage je samo trdna demokracija.